

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СТРАХОВОГО ПОРТФЕЛЯ

ЖУРАВКА О. С.

кандидат економічних наук

Суми

У сучасних умовах ринку України важливу роль в стабільності страхової компанії відіграє страховий портфель. Розуміння, забезпечення збалансованості страхового портфеля, стає особливо актуальним. Страховий портфель являє собою основу, на якій базується вся діяльність страховика і яка визначає фінансову стійкість страхової компанії в цілому.

Дослідженню сутності поняття страхового портфеля та управлінню ним як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі приділено недостатньо уваги, незважаючи на його важливість у забезпеченні фінансової надійності страхової організації. Вагомий внесок у дослідження проблематики формування та управління страхового портфеля внесли вітчизняні вчені: В. Д. Базилевич, О. І. Барановський, Н. М. Внукова, К. Г. Воблий, О. Д. Вовчак, О. О. Гаманкова, О. В. Мурашко, С. С. Осадець, Л. О. Позднякова, Я. П. Шумелда, а також зарубіжні - Т. Є. Гварліані, С. Л. Єфімов, Є. В. Коломін, В. К. Коньшин, Л. О. Орланюк-Малицька, В. К. Райхер, Л. І. Рейтман, К. Є. Турбша, В. В. Шахов, Р. Т. Юлдашев, Л. О. Юрченко, Н. М. Яшина.

Необхідно наголосити, що вітчизняна економічна думка з питань страхування, в основному, розглядає сутність страхового портфеля лише через призму чинників, що впливають на фінансову надійність страховика. Окремого системного дослідження управління страховим портфелем в сучасних умовах немає. Крім того, теорія страхового портфеля відстає від практики. Грунтовний зарубіжний досвід управління страховим портфелем не може бути використаним в повній мірі. Це пов'язано, перш за все, із особливостями законодавчого регулювання, відсутністю висококваліфікованих кадрів, які б могли пристосувати його до умов вітчизняної страхової справи, різними умовами господарювання страхових організацій.

Метою статті є розкрити основні теоретичні засади формування та управління страховим портфелем з метою досягнення його збалансованості а також забезпечення фінансової надійності страхової компанії.

У страховій науці є різні підходи до визначення категорії «страховий портфель». Так, одні дослідники характеризують дану категорію досить звужено, зводячи розуміння страхового портфеля до кількості застрахованих об'єктів або діючих договорів страхування на даній території або в певній страховій компанії. Інші дослідники в поняття страхового портфеля вкладають більш широкий зміст. Слід відзначити визначення, яке надала Н. М. Яшина: «страховий портфель - це вартість страхових ризиків, прийнятих на страхування з набором певних фінансових інструментів, які забезпечують фінансову стій-

кість страхової організації, на принципах еквівалентності, збалансованості та ефективності» [7]. Виходячи з критико-аналітичного огляду наукової літератури з даної проблематики пропонуємо наступне визначення цього поняття: «страховий портфель - це обсяг прийнятих на страхування ризиків і вартісних зобов'язань страховика по сформованій сукупності договорів».

Сутність страхового портфеля проявляється через його функції, серед яких дослідники виділяють такі: функція відбору страхових послуг, функція диверсифікації страхового портфеля, ревізійна функція, функція формування.

Функція відбору страхових послуг проявляється через право страховика обирати такий тип страхового портфеля, який би забезпечував певну якість і асортимент страхових послуг, що пропонуються страховиком відповідно до потреб страхувальників. Функцію характеризує показник величини страхового портфеля. Цей показник може виражати як число застрахованих об'єктів, так і обсяг страхової відповідальності, що приймається страховиком.

Функція диверсифікації страхового портфеля зводиться до структурного формування портфеля. Структура страхового портфеля визначається співвідношенням між формами (форма здійснення страхування може бути обов'язкова чи добровільна, індивідуальна або колективна) і системою видів страхових продуктів.

Ревізійна функція включає в себе перегляд існуючого портфеля, який полягає у порівнянні ефективності діючого портфеля із запланованою прибутковістю та рівнем ризику, виробленні рекомендацій та пропозицій.

Функція формування - це заключна функція з формування «нового» портфеля страхування, його прибутковості і ризику, з урахуванням ротації попереднього «старого» портфеля.

В останній час велика увага з боку страхових компаній приділяється процесу формування страхових портфелів. Страховий портфель слугує індикатором якості страхових зобов'язань. У свою чергу, обсяг страхових зобов'язань свідчить про майбутній фінансовий стан та динаміку розвитку страхової компанії.

Величина та структура страхового портфеля характеризують цілі та завдання страхової компанії на ринку, перелік страхових послуг, які ними надаються. Звичайно, будь - яка страхова компанія намагається певним чином впливати на величину та структуру страхового портфеля з метою отримання бажаних якісних показників своєї діяльності, втілених в кінцевому результаті - у прибутку. Для вітчизняних страховиків такі зусилля є поодинокими в залежності від ситуації, що складається на страховому ринку. Що ж стосується їхніх зарубіжних колег, то для них управління страховим портфелем давно набуло постійного та цілеспрямованого характеру, перетворившись у систематичну діяльність.

Головна мета формування страхового портфеля полягає у досягненні оптимального поєднання між ризиком і доходом для страховика. Будь-який страховий портфель можна охарактеризувати за допомогою таких основних показників як величина ризику та норма доходу або прибутковості.

Ризик страхового портфеля - це ймовірність настання страхових подій, за яких страховик може понести збитки, спричинені формуванням певної величини та структури даного портфеля, а також певним переліком страхових послуг, що надаються страховиком на ринку.

Другою характеристикою кожного портфеля є його прибутковості або норма прибутку. Прибуток можна розрахувати як різницю між доходами, отриманими від страхової діяльності, та відповідними витратами страховика, склад яких визначений чинним законодавством України. У свою чергу, враховується норма прибутковості від кожного виду страхування, її розраховують як відношення прибутку від конкретного виду страхування, до витрат, пов'язаних з реалізацією страхових послуг з даного виду страхування. Норма прибутку є одним з основних критеріїв яким керуються страховики під час прийняття рішення щодо здійснення того чи іншого виду страхування. Цей показник обов'язково враховується як на стадії створення страхової компанії, так і в процесі її поточної діяльності та розвитку у майбутньому. Величина норми прибутку залежить від багатьох чинників. Можна виділити, як внутрішні, так і зовнішні.

До внутрішніх основних чинників можна віднести рівень збитковості страхової суми, що склався за даним видом страхування, зменшення витрат на ведення справи за рахунок економного витрачання грошових коштів, величину власного утримання з даного виду страхування при здійсненні перестраховальних операцій, тощо.

До зовнішніх чинників можна віднести ситуацію, що склалася на страховому ринку в сегменті даного виду страхування, величину платоспроможного попиту з боку потенційних страхувальників, тощо. Весь спектр цих чинників в кожний момент часу певним чином впливає на норму прибутку, причому як в сторону збільшення, так і в сторону зменшення.

Стративний портфель страховика - це систематизована сукупність страхових ризиків, які прийняті страховиком на страхування. Залежно від ступеня ризику можна виділити такі типи страхового портфеля: агресивний, консервативний, диверсифікований.

Кожен з цих трьох типів портфеля можна охарактеризувати за допомогою чотирьох критеріїв: рівнем ризикованості портфеля, доходності, фінансової стійкості та структурою страхового портфеля.

Агресивний страховий портфель має високий ступінь ризику, високий рівень доходності, але є фінансово нестійким. У структурі такого портфеля переважають договори зі специфічних видів страхування, які характеризуються великими ризиками (страховими сумами), але в той же час і високим рівнем збитковості (космічне, морське, екологічне, страхування вантажів, страхування транспортних засобів). Специфічні ризики в такому портфелі складають більше 40% від загально-

го обсягу договорів страхування. Для забезпечення фінансової стійкості такого портфеля страхова компанія повинна застосовувати такі фінансові інструменти, як гнучка тарифна політика та перестраховування.

Консервативний страховий портфель має низький ступінь ризику та доходності, але є фінансово стійким. Він складається з договорів обов'язкового та добровільного майнового, особистого та страхування відповідальності.

Диверсифікований страховий портфель характеризується середнім рівнем ризикованості, доходності і стійкості. Такий портфель сформований переважно договорами майнового та особистого страхування. Незначна кількість договорів припадає на страхування відповідальності та підприємницьких ризиків.

Формування страхового портфеля повинно відповідати поставленим стратегічним цілям страхової компанії, серед яких можна виділити такі основні:

- + одержання максимального прибутку та збільшення частки присутності на страховому ринку;
- + збереження досягнутих позицій на страховому ринку та збереження капіталу;
- + забезпечення приросту капіталу.

Реалізація тієї чи іншої цілі може призводити до формування різних як за величиною, так і за структурою страхових портфелів. Крім того, кожна страхова компанія прагне до створення більш-менш стійкого та збалансованого страхового портфеля. Тобто такого портфеля, що складався б із якомога більшої кількості страхових ризиків, що за своєю величиною, вартісним вираженням і схильністю до можливих небезпек були б рівнозначними.

Аналіз наукової літератури з проблематики дослідження довів, що поставлені стратегічні цілі компанії не завжди узгоджені із практикою формування страхового портфеля. Перейдемо до аналізу страхового портфеля українського страхового ринку.

За весь період функціонування страхового ринку України, в його страховому портфелі переважають види страхування з високим рівнем ризику, оскільки вони приносять великі доходи, але такий страховий портфель не може забезпечити фінансової стійкості страховій компанії. Основним прикладом вибору такого виду страхування є переважання в українському страховому портфелі КАСКО-страхування. Практика показує, що саме популярні на ринку види страхування є високо збиткові (КАСКО; ОСЦПВ; фінансові ризики, які пов'язані зі споживчим кредитуванням). На етапі виходу страхової компанії на нові ринки - це найбільш часто вживаний тактичний прийом, що забезпечує необхідну динаміку розвитку. Виключенням не стали і останні роки. У структурі чистих страхових премій за видами страхування станом на 31.12.10 р. найбільша частка належить таким видам страхування, як: авто страхування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») - 38%, страхування майна складає 12%, страхування від вогневих ризиків - 9% і страхування фінансових ризиків склали 6%. Подібна тенденція спостерігалась і у попередні роки. В Україні взагалі страхування наземного транспорту зростає ви-

переджаючими темпами. Добре це, чи погано? Однозначної відповіді бути не може. З огляду на міжнародний досвід розвитку ринків страхування в Центральній і Східній Європі необхідно зазначити, що саме розвиток авто страхування сприяє розвитку всього ринку ризикового страхування і становить 50 - 60% такого ринку, але розвиток мають і інші сегменти. В Україні таке суттєве переважає авто страхування над майновим страхуванням та іншими сегментами ринку свідчить про незбалансованість страхового портфеля.

Для більш повного аналізу пропонуємо проаналізувати страхові портфелі TOP-20 страхових компаній України за страховими платежами та виплатами за 2010 рік. Якщо розглянути структуру страхових портфелів лідерів - СК «ДЖЕНЕРАЛІ ГАРАНТ» і СК «Лемма», то страхові портфелі даних компаній відповідають загальній ситуації на ринку страхових послуг України: найбільша частка припадає на авто страхування, а саме на КАСКО - 38% і 61% відповідно. Авто страхування переважає майнове страхування у середньому на 56%. Дані результати свідчать про тенденцію формування незбалансованих страхових портфелів страховиків. Це пов'язано з тим, що КАСКО - один із найбільш збиткових видів страхування, і за думкою багатьох дослідників цієї проблематики, а також практиків у сфері страхування, якщо в компанії автотранспортне страхування більше 40 - 50%, то, через певний проміжок часу, виплати почнуть перевищувати збори. Самим зваженим вважається портфель, в якому на КАСКО доводиться менше 35%, при умові розвитку і інших видів майнового страхування, яке не повинно перевищувати 30%. Серед зазначених 20 страхових компаній лише три задовольняють даній умові, це - «УАСК АСКА», СК «БРОКБІЗНЕС», СК «Allanz Україна». Частка на КАСКО складає 16%, 15% і 23% відповідно, а на майнове страхування приходиться - 26%, 25% і 30%. Найбільш незбалансовані страхові портфелі мали: СК «Українська страхова група», СК «АХА Страхування», «Українська пожежна страхова компанія», де частка КАСКО складає близько або більше 60%.

Вперше на збалансованість страхового портфеля українські компанії почали звертати увагу у 2005 році. Знову актуальним дане питання стало у 2009 - 2010 рр., у зв'язку із наслідками фінансової кризи. Сьогодні питання оптимізації страхового портфеля є дуже актуальним. Під оптимізацією страхового портфеля будемо розуміти зниження рівня ризику і підвищення фінансової стійкості портфеля. Для досягнення даної мети необхідно здійснювати ефективне і раціональне управління страховим портфелем. Для цього страховики розробляють цілу систему методів та інструментів управління ризиками формування страхового портфеля.

Так, кожна страхова компанія повинна чітко сформулювати андерайтерську політику, яка є концепцією страхової компанії, направленої на прийняття певних ризиків і відмову від інших. Таким чином, процедура андерайтингу покликана здійснювати відбір ризиків на основі прийняття відповідним кваліфікованим спеціалістом рішень, по-перше, з приводу прийняття чи неприйняття певного ризику на страхування, по-друге,

якщо ризик приймається на страхування, то з приводу встановлення певного страхового тарифу, величини франшизи, особливостей умов страхування, тощо. Такі рішення приводять до певної селекції ризиків, що пропонуються страховику. Саме андерайтери мають забезпечити в повній мірі відбір тих ризиків, у страхуванні яких зацікавлена страхова компанія.

Проте, висока конкуренція на страховому ринку не завжди дає можливості для вільного відбору сприятливих ризиків, тому в портфелі страхової компанії можуть виявитися ризики з надмірно високою відповідальністю, з високим рівнем кумуляції або збитковості. Тому для забезпечення фінансової надійності та рентабельності страхових операцій страховики застосовують ще один метод зниження ризиків - перестрахування.

Основою функцією перестрахування є вторинний розподіл ризику, завдяки якому відбувається кількісне і якісне вирівнювання страхового портфеля. Крім того, перестрахування виконує деякі допоміжні функції. Воно дозволяє приймати на страхування унікальні і великі ризики. Завдяки перестрахуванню з'являється можливість організації нових видів страхування. Взаємодія з перестраховиком дозволяє первинному страховику залишати на власному утриманні тільки ту частину ризику, яка не порушує стійкості страхового портфеля [3].

Основною гарантією виконання страховиком своїх договірних зобов'язань перед страхувальниками є страхові резерви компанії. Як елемент страхового механізму страхові резерви є інструментом розкладки збитку, їх величина повинна бути прямо пропорційна обсягу страхових премій, що поступають, і опосередковано - обсягу відповідальності страховика. Для закордонної практики властиве також формування додаткового резерву превентивних заходів для попередження ризиків.

Для вирішення проблеми оптимальної структури страхового портфеля необхідно також розглядати аспекти взаємодії страхових компаній із філіями.

Більшість страхових компаній - це класичні страхові компанії, які розвивають власну мережу філій і представництв. Філіям страхової компанії, що працюють в регіонах в умовах високої конкуренції та обмежених повноважень, значно складніше витримувати внутрішні нормативи, які стосуються формування оптимального страхового портфеля. Тому для оптимізації страхового портфеля можуть бути використані такі заходи:

- + передача частки відповідальності за договорами страхування у філії компанії. Сприятиме тому, що філії почнуть досить виважено і ретельно підходили до андерайтингу ризиків (ретельно проводитимуть селекцію ризиків, не захоплюючись демпінгом цін, виконуючи завдання по збільшенню валових надходжень страхових платежів);
- + за підсумками фінансового року надати можливість філіям брати участь у розподілі прибутку по компанії (за рішенням акціонерів, директори філій беруть участь у розподілі чистого прибутку, заробленого філіями);

- + структура страхового портфеля по філії має існувати як один з планових показників;
- + у зв'язку з наявною специфікою регіональних ринків і досить високою конкуренцією передбачити можливість для філії страхувати на змінних умовах (гнучка цінова політика, специфічні умови, тощо), але відповідальність за відмінними умовами приймає на себе філія страхової компанії.

Отже, кожна страхова компанія прагне до формування ефективного та збалансованого страхового портфеля, оскільки це є запорукою її фінансової надійності у майбутньому. Збалансованим страховий портфель є тоді, коли він задовольняє потребу страховика в просторовій розкладці ризику та забезпечує збалансування між договорами, які закінчуються, і тими, що укладаються; коли вирівнюється ризик між видами страхування; коли забезпечується оптимальне співвідношення між доходом та ризиком по портфеля.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Баранов А.** Теоретичні засади управління страховим портфелем / А. Баранов // Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. - 2006. - № 3. - С. 35 - 39.
2. **Баранов А.** Збалансованість страхового портфеля та його вплив на фінансову надійність страховика / А. Баранов // Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. - 2006. - № 9. - С. 65 - 73.
3. **Бойко А. О.** Оптимізація портфеля страхової компанії на основі застосування операцій перестраховування / А. О. Бойко // Актуальні проблеми економіки. - 2011. - № 1. - С. 160-170.
4. **Вовчак О. Д.** Страхування: навчальний посібник / О. Д. Вовчак. - 3-тє вид. - Львів: Новий Світ -2000, 2006. - 480 с.
5. Страховой портфель. Книга підприємця. Книга страховщика. Книга страхового менеджера / Под ред. Ю. Б. Рубина. - М.: Соминтэк, 1994. - 640 с.
6. **Яшина М. Н.** Сущность и виды страхового портфеля / М. Н. Яшина // Финансы. - 2003. - № 2. - С. 50 - 53.
7. **Яшина Н. М.** Страховой портфель как основа обеспечения финансовой устойчивости страховой организации / Н. М. Яшина // Финансы и кредит. - 2007. - № 20. - С. 84 - 87.

УДК 330.34.01

ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ НА МІКРОРІВНІВ НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

КРАУС Н. М.

кандидат економічних наук

Полтава

На сучасному етапі розвитку економіки України спостерігається суттєве, проте нерівнозначне податкове навантаження на суб'єкти господарювання, що призводить до диспропорційності умов конкуренції. З огляду на це особливого значення набуває впровадження в діяльність підприємств заходів, щодо законної оптимізації податкових платежів, теоретичні та методичні засади яких визначає податкове планування.

У національній економіці передумовами податкового планування організацій мають бути об'єктивний характер існування податків і системи оподаткування, орієнтація підприємств на збільшення прибутку. Саме тому важливе значення у формуванні та розподілі фінансових ресурсів держави відіграє розвиток податкової системи України. Найбільш дієвий вплив система оподаткування має на функціонування і ділову активність підприємницьких структур.

Сьогодні вітчизняна система оподаткування характеризується недотриманням принципу економічної обґрунтованості податкової реформи, наслідком чого є надмірне податкове навантаження на виробників. У податковому законодавстві відсутні положення, які чітко і однозначно регламентують механізм реалізації цілей і завдань податкової політики, що гальмує розвиток

суб'єктів господарювання. За таких обставин вітчизняним підприємствам не обійтись без податкового планування [5, с. 47].

Теоретичні та практичні дослідження податкового планування суб'єктів господарювання висвітлювалися в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених: Е. С. Вилкова, А. В. Єлісеєва, Т. І. Єфименка, А. Г. Загороднього, О. В. Кірша, А. М. Поддєрьогіна, М. П. Підлужного, В. К. Черненка та ін.. Питаннями податкової політики і податкового навантаження займалися: З. С. Варналій, В. М. Геєць, А. В. Дікань, А. Я. Кізіма, Д. Ю. Мельник, Ю. В. Прокопенко і т. д.

Проте, у роботах названих науковців відсутня єдність поглядів щодо теоретичних і методичних засад податкового планування: визначення поняття податкового планування, форм і методики його здійснення, принципів розподілу податкового тягаря в теоріях оподаткування. Наявність цих проблем обумовила вибір теми наукової статті.

Фінансова стабільність підприємства в умовах кризи повинна досягатися бюджетуванням. Воно дає змогу застосовувати суворий режим економії витрат, але роль, податкового планування при цьому зростає. Така економічна політика суб'єкта господарювання, спрямована на законну мінімізацію оподаткування. *Метою* даної статті є обґрунтування необхідності податкового планування суб'єктами господарювання та пошук напрямків його удосконалення.

Нині вже науково обґрунтовано можливість податкового планування та принципи розподілу подат-